

FOUCAULT: MODERN BİLGİ ANLAYIŞININ SÖYLEMSEL ANALİZİ

FOUCAULT: DISCOURSE ANALYSIS OF MODERN KNOWLEDGE UNDERSTANDING

GÜL TURANLI

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr., Ataturk University

felsefetarihi@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-1955-7549>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-66, Eylül - September 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 15.05.2019

Kabul Tarihi-Accepted Date : 29.08.2019

Sayfa-Pages : 365-377

 <http://dx.doi.org/10.14922/Turkiyat4241>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

FOUCAULT: MODERN BİLGİ ANLAYIŞININ SÖYLEMSEL ANALİZİ
FOUCAULT: DISCOURSE ANALYSIS OF MODERN KNOWLEDGE
UNDERSTANDING

GÜL TURANLI

Öz

20. yüzyılın Kıta Avrupası geleneği içerisinde eski felsefi geleneklerden radikal bir kopuşu ifade eden postyapısalcı düşünce içinde yer alan Michel Foucault, rasyonel bir yapıya sahip öz ya da temel bir benlik düşüncesini reddeder. Sadece rasyonel bir yapıya sahip öznenin varlığını reddetmekle kalmaz, aynı zamanda “normal” diye dayatılan düşüncelerin, mutlak toplumsal yapılanmaların nitelediği her türlü kalıbı reddeder. Bunu yaparken de entelektüel yapıları veya tarihsel a priori’leri göstermeyi amaçlayan arkeolojik bir yöntem kullanır. Foucault özellikle 1960’lı yılların başında söylem oluşumlarını değerlendiren bir bilgi arkeolojisi geliştirir. Bu sayede bilgi sistemlerini, anti-hümanist bir yaklaşım çerçevesinde çözümler. Aşkın bir konumda bulunan özneye gönderme yapmadan bilgilerin, söylemlerin ve nesne alanlarının kurulmasını açıklayabilmemiz için tarihsel sınırlayıcı önkabullerin bulunmasının elzem olduğuna inanır. Birbirinden ayrı, değişik alanlardaki değişik boyutları etkileşim içine sokarak; belirli bir anda, bilme söylemlerinin, genel olarak ortaya çıkışlarını elde etmeye çalışır. Bu amaçla makalede, Foucault’un bir arkeolog edasıyla analizini yapmaya giriştiği, bilgi, bilginin mümkün kılındığı temel, düşüncelerin tarihsel a priorik yapılanmaları, bilginin hangi unsurlar aracılığıyla tesis edildiği, bir dönemin düşüncesini karakterize eden bilgi anlayışları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoloji, Bilgi, Bilginin Arkeolojisi, Tarihsel A priori.

Abstract

Michel Foucault, who is involved in the poststructuralist thought that expresses a radical break from the old philosophical traditions in the Continental European tradition of the 20th century, rejects the thought of a self or a basic self which has a rational structure. Not only does it reject the subject which has a rational structure, but it also rejects any pattern that is imposed by “normal” ideas and absolute social structures. While doing so, he uses an archaeological method which aims to show intellectual structures or historical a priori. Foucault, especially in the early 1960s, develops an information archeology that evaluates discourse formations. In this way, he analyzes information systems within the framework of an anti-humanist approach. He believes that it is essential for love to have historical restrictive assumptions in order to explain the establishment of information, discourses, and object areas without referring to a transcendent subject. By interacting different dimensions in different areas, he tries to obtain the general emergence of the discourse of knowing. For this purpose, in this article, as Foucault attempts to make an analysis as an archaeologist, the knowledge, the basic where knowledge is made possible, the historical a priorical structuring of the thought, through which elements the knowledge is established, the understanding of knowledge characterizing the thought of a period have been examined.

Key Words: Archeology, Knowledge, Archeology of Knowledge, Historical A priori.

Giriş

Habermas'ın modernite projesi olarak adlandırdığı modern felsefe geleneği, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikimini, insanlığın özgürleşmesi ve yarar sağlaması (Harvey, 2006, s.25.) yolunda kullanır. Bilgi teorisini felsefenin en temel konusu şeklinde belirleyerek, akli ön plana çıkarır. Aklın Aydınlanma'dan itibaren bu denli öne çıkarılması, sadece bilginin yayılması anlamına gelmez. Aynı zamanda doğa üzerinde kurulacak bilimsel hâkimiyetle beraber insanların doğaya üstün olma çabası anlamına da gelir. Bu tür bir proje aracılığıyla evrensel ve değişmez niteliklere dayalı, aklını kullanan bir insan imgesi ortaya çıkar. İnsanlığın anlık, olumsal ve geçici olan yönünün yanında değişmeyen, sonsuz olan yanına vurgu yapar. (Baudelaire, 1965.) Modernite projesi, evrensellik ve değişmezlik iddialarıyla birlikte Aydınlanma düşüncesinin ilerleme ve gelenekten kopma fikrine kucak açar. Tüm bilgiler insanın varlığıyla birlikte olanaklı hale getirilerek insanlığın sonlu olan yanı bilginin olanağı alanına taşınır. Söz konusu akıl aracılığıyla insanın hayata dair olan varlığı bilimsel felsefi bir dünya görüşüyle açığa çıkar. Özellikle modern felsefede Kıta Avrupası'nda Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi rasyonalist filozoflar geleneksel bilgi anlayışlarını redderek yeni bilimsel bir dünya görüşü ortaya koyarlar. Rasyonel yöntemle yetkin bir bilgi modeliyle, felsefe ve bilimin tüm alanlarına nüfuz etmeye çalışırlar.

Rasyonel yöntemin aksine, Ada Avrupası'nda İngiliz ampiristler ve Russel, Wittgenstein, Ayer gibi çözümleyici bir dil felsefesi taraftarı filozoflar bilginin kaynağıyla ilgili olarak empirizmden beslenen felsefi pratiği benimser. Batı felsefesinde Aydınlanmanın başladığı dönem olarak adlandırılan empirist ve çözümleyici süreç, bütün olarak aklın otoriter yapısına eleştiri mahiyetindedir. Modern bilimsel araştırmaların ampirik boyutuna vurgu yaparak fiziki dünyanın kuruluşunu dilin yapısına bağlantılı olarak veyahut duyumsal bileşenler üzerinde yoğunlaşarak açınırlar. Düşünce tarihine daha genel bir perspektiften bakıldığında Batı'da felsefe geçmişten bu yana bilginin kaynağıyla ilgili olarak iki farklı gelenek üzerinde tartışmalarını sürdürmüştür: Ada'da İngiliz ampiristleri ve Russel, Wittgenstein, Ayer, Kıta'da Alman ve Fransız filozoflar. (Urhan, *Bilginin Arkeolojisi* içinde, 1999, s. 7.) Kıta Avrupası'nda karşımıza çıkan Foucault'u, söz konusu çözümleyici felsefeden ziyade çağdaş dönemde edebi bir üslup benimsemiş olan postyapısalcı gelenek içinde gösterebiliriz.

Foucault ve Arkeolojik-Jeneolojik Soruşturma

Foucault her ne kadar kendisini postyapısalcı olarak değerlendirmesede 20. yüzyıla damga vurmuş olan bir filozoftur. Çözümleyici felsefenin analizci, katı olan yapısının aksine, Sartre, Merleau-Ponty ya da Nietzsche gibi varoluşa edebi bir üslupla yönelmiş olan filozofların düşüncelerinden etkilenmiştir. Özellikle erken döneminde Marksizm üzerinden varlığın somut gerçekliğinde temellenen insan kavramına yönelir. 1971'den 1979'a kadar Collège de France'ta verdiği, *Kapital*'deki Marks'a dayandırdığı derslerinde Marksizm yoluyla insanın kurtuluşunu amaç edinmiş özgürlük problemi üzerinde durur. Özgürleşme deneyimi üzerine yürüttüğü çalışmada özellikle insanın eşit, özgür olması bağlamında Marks'ın "mülkiyet iktidarı" ifadesini bilgi iktidarı ifadesinde kullandığı söylenebilir. (Bidet, 2016, s. 23.) Nitekim Foucault'un, Marks'a olan eğilimi kısa süreli olmuştur. Egzistansiyal fenomenolojiyle olan ilişkisi insanın, özne olarak var olması ve

tecrit edilmesi olguları üzerinden Marks'a kıyasla daha uzun süreli olmuştur. Foucault söz konusu özgürlük problemini özne kavramı üzerinden varoluşun somut gerçekliğinde tartışır. *Özne ve İktidar*'da özne kavramının "denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne" şeklindeki iki anlamından söz eder. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin eder. (Foucault, 2014, s.63.) Dolayısıyla özgürlük sadece bireysel düzlemde değil aynı zamanda toplumsal düzlemde de ele alınması gereken bir problemdir. Özgürlük probleminden kaynaklanan delilik veya akıl hastalığı da özgürlüğün kısıtlandığı, kapatmaların yaşandığı dönemlerin tarihsel analizini beraberinde getirmektedir. Bu analiz, modernite öncesinde ve moderniteyle birlikte dayatılan kapatmaların, oluşturulan denetleme ve kontrol altına alma mekanizmalarının kabul ettirilmiş bilgi yapılanmalarını sorgular. İnsanın varlığı ile olanaklı hale getirilmiş tüm bilgileri, toplumun normal diye nitelediği tüm düşünceleri, bilginin olanağı olabilecek paradoksal bir varlık olarak toplumsal yapıların meşruiyetini sorgular. Normal diye nitelenen düşünce ve yapıların tarihsel olarak değişken, politik olan yönlerine vurgu yapar. Bu bağlamda Foucault'un karamsar bir şekilde tartıştığı ve 1960'larda kaybedilmek üzere olduğunu iddia ettiği insan imajını, Nietzsche'nin etkisiyle disipline eden, kontrol eden iktidarın keyfilğinde araştırır. İnsanlar üzerinde kurulan hâkimiyetten hareketle toplumsal düzlemde yaratılan bu kontrol mekanizması aşında Foucault'un tarihsel olarak çözümlemeye çalıştığı alandır. Bu araştırmasını arkeolojik ve jeneolojik olarak adlandırdığı yöntemlerle çözümlemeye çalışır.

İnsanın tarihsel ontolojisinden hareketle özne problemini aşmaya çalışan Foucault, modern epistemi devirecek yeni bir episteme kehanetini eleştirmeye koyulur. Özellikle teorik söylem açısından, diğer alanların biçimsel ilişkilerinin analizi için yeni gelişen bir pradiğma olan dilbilimi, edebiyattaki dilin bir tesiri olarak kabul edilen yazarı olmayan aktiviteyi eleştirir. Roland Barthes gibi Foucault'ta, bireysel benliklerin kaybolduğu toplumsal yapılanmaların keyfilliğini ele alır. Bu yüzden Foucault'un felsefesinde Batı'nın akıl ve delilik, cinsellik, hastalık ve suç gibi kavramlarını iktidarın keyfilğinde sorgulaması, yapısalcılıkla arasında bir bağ kurulmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim yapısalcılıkta beliren klasik özne sorunsalı, Foucault'ta beklenilenin aksine evrilmiştir. Çünkü Foucault felsefesinde, ne anlamlandırma sistemlerinin çözülmesi olan mantıksal pozitivist bir yol, ne de yapısalcılık başlığı altında sıralanan dilbilim, psikanaliz ve antropoloji okullarının izlediği yolu benimsemiştir. (Cevizci, 2011, s.1258). Tarihsel ve kültürel bir gerçeklik olan modern özneyi, bilgi sistemleri üzerinde yoğunlaşan arkeolojik bir bakış açısıyla ele alır. Böylelikle, moderniteden önce gelen klasik epistemenin yaptığı gibi, dilin etrafında inşa edileceğinin işaretlerini veren yapısalcı epistemi, söylemsel oluşumları değerlendiren bir bilgi arkeolojisine dönüştürür. Bu bağlamda psikiyatri, klinik tıp, dilbilim, biyoloji, ekonomi gibi alanlarda söylemsel oluşumları değerlendiren bilgi arkeolojisiyle birlikte bilgi sistemlerini konu alır. Çalışmalarında ortaya koyduğu bilgi, özne, öznellik gibi kavramlar onun felsefi yönünü açığa çıkarırken, çalışmalarında yöntem olarak kullandığı arkeoloji ve soybilim kavramları onu tarih ve siyasete yakınlaştırır.

Foucault düşüncelerini oluştururken iki yöntem kullanır: Arkeoloji ve soykütük. Foucault, arkeolojiden anladığı şeyi *Söylemin Düzeni* adlı eserinde, derinlikli, analiz edici bilginin hangi temel üzerinde kurgulandığı düşüncesine dayandırır. (Foucault, 1987.)

Arkeoloji sözcüğü, arkeolojik çözümleme yoluyla elde edilen bilgiyi ve o bilgiyi mümkün kılan söylemi inceleyen bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Arkeoloji, öznenin her türlü göstergesine karşı duran, nesnelleştirici süreçlerini reddeden, özneler üstü bir alan olan söylem ve söylemsel oluşumlara odaklanan bir yöntemdir. Foucault'nun kullandığı arkeoloji terimi onun tarihsel bakış açısıyla içiçedir. Çünkü “normal”, “deli” kavramlarının tarihsel olarak değişken, iktidar sistemlerine dayalı değerleri, arkeolojik çözümlemenin karşısında durduğu determinist ve çizgisel tarih anlayışının özne faktörlü göstergeleridir. Arkeolojik yöntemi belirleyen de, bilgi sistemlerinin ilerleyişinin süreksizliğine vurgu yapan, nesnelleştirici özneyi reddeden, tarihsel dönemler arasında benzerlikler ve aynılıklar bulmaya çalışarak süreklilikler yaratan bu tarih anlayışıdır. Bilginin, kavramların, şeylerin düzeninin varoluş koşullarını tarihsel bir perspektifle bağlantılı hale getirerek süreksiz, nesnel olmayan, ilişkiye dayalı ve tekil olan nesnel alanının bir incelemesini yapar. Bilgiyi konu alan arkeolojik tarihi araştırma, özü itibarıyla determinist nesnel bir teorinin evrensel ve zorunlu dayanağının koşullarını yerinden eder. Bu sayede söylem sistemlerindeki değişmelere, süreksizliklere, kopuşlara vurgu yapar. Söz konusu arkeoloji, bilgi sistemlerini konu alarak Batı'nın düşünce sistemini ve kullandığı kavramları tarihsel olarak analiz eder. Foucault bu analiz sayesinde, Batı'nın Kant'tan beri hâkim olan öznesini arkeolojik çözümlemeye tabi tutar. Özne sorununu öznenin kendi kendisiyle ilişkiye girdiği bir hakikat oyununun içinde benlik deneyimini oluşturma biçimi olarak gören Foucault, özne felsefesinden çok öznenin nasıl kurulduğunu anlamaya yönelir. Çünkü ona göre özne kurulan bir şeydir ve eğer özne kuruluyorsa, bu bir psikolojik kimlik temelinde değil, iktidar, bilgi ya da kendilik teknikleriyle var olan uygulamalar içinde oluşmaktadır. (Revel, 2012, s.101-102.) 1980'lerde yaptığı açıklamalar doğrultusunda özneyi sürekli merkezde tuttuğu görülen (Foucault, 2015, s. XI.) Foucault; “İnsanın düşünen bir varlık (Foucault, Gutma, Hutton, 2001, s. 2.) olduğu savındadır. Bir düşünce tarihçisi olduğu iddiasında olan Foucault, toplumsal tarihsel ve formel düşünce analizleri sonucunda, özneyi tarihsel olarak kendi dışındaki belirlenimler temelinde kurulmuş olarak gördüğünü belirtir. (Revel, 2012, s.101-102.) Bununla birlikte insan düşüncesinin toplum, siyaset, ekonomi ve tarihin yanı sıra birçok genel, evrensel kategoriler ve resmi yapılara dayandığını düşünür. Foucault için düşünce, sosyal ilişkilerden başka bir şey değildir. (Foucault- Gutma- Hutton, 2001, s. 2.)

Tarihin belirli bir döneminde ortaya çıkan spesifik koşullar tarafından belirlenen öznenin bu haliyle, Foucault açısından kontrol ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine eklenmiş olan özne anlamıyla iki farklı açıklanışı söz konusudur. (Foucault, 2014, s. 63.) Foucault için kimlik ve bireysellik, insanın kendisine affettiği deneyimler ve var olma biçimleri kümesidir. Bunlar, bilme, inanma, arzulama, hissetme, davranma, eyleme gibi deneyimlerdir. Ancak insanın bir deneyimi kendi deneyimi ve kimliği olarak görmesi, kendini bahsedilen deneyim ve kimliğin öznesi konumuna yerleştirmesiyle mümkündür. (Foucault, 2012, s. 14.) Kaldı ki bir arkeolog olarak Foucault, belirli bir dönemin düşüncesini deneyimin ve kimliğin öznesi konumuna gelmiş olan düşüncelerin tarihsel koşullarını gün yüzüne çıkarmaya çalışır. Bilginin Arkeolojisi'nde belirttiği üzere, bilgi sistemlerinin böylesi bir arkeolojik araştırmaya tabi tutulması, öznenin düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan pratiğin tarihsel arka planının araştırılmasıdır. Zira Foucault'ta özne ve öznellik kavramları

Descartesci düzlemde, bireyin deneyimle kurduğu bir bilinç ilişkisi anlamında kullanılır. (Foucault, 2014, s. 163.) Dolayısıyla bu ilişki için söz konusu insanın öznel deneyimleri ve kendi deneyimler kümesinin öznesi olarak oluşturduğu etkenler, öznenin açıklanması için araştırılması gereken konulardır. Özellikle Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*'de öznenin bilimsel bilmenin özel kipliliğine uygun olarak nasıl kurulduğuna dair sorusuyla karşımızda belirir. Foucault bu sorunun cevabını verebilmek için öncelikle, öznenin belirli bir çağda, nasıl bir bilme nesnesi olabildiği ve tam tersine bu bilme nesnesi statüsünün özne kuramları üzerinde sahip olduğu etkileri, yaşayan, konuşan, çalışan, varlık olarak özneyi yine özne teorileri üzerindeki etkileri çerçevesinde (Revel, 2012, s.101-102.) anlamaya yönelir. Çünkü ona göre, egemen, kurucu özne, her yerde görülmesi gereken evrensel bir özne formunun var olmadığına bir göstergesidir. (Foucault, 2014, s. 266.) Dolayısıyla belirli bir dönemi karakterize eden özne kavramı, tabii kılma pratikleri yoluyla ya da daha özerk bir biçimde Antik Çağ'da olduğu gibi, kültürel ortamda bulunan belli kurallar, tarzlar, uzlaşmalardan hareket eden özgürleşme, özgürlük pratikleri yoluyla (Foucault, 2014, s. 266.) oluşturulur. Bu özgürleşme pratikleri tarihsel koşullar altında zorunlu olmak durumunda değildir. Çünkü özgürleşme pratikleri ortaya çıktığı dönemin düşünce yapısının ve kavramlarının söylemsel ve söylemsel olmayan kurallarına tabidir. Özgür öznenin bilgisinin hangi temel üzerinde kurulduğundan hareketle Batı kendi söylemlerini yaratır. Bir başka ifadeyle kendi hakikatini yaratır. Bu söylemlerin birbirlerine nasıl ve ne şekilde eklenmiş oldukları arkeolojik araştırmanın kapsamı dışına çıktığı yerde Foucault, 1970'li yıllarda jeneoloji ya da soykütük yöntemini kullanır. Söylemsel oluşumların değişik yapılarını iktidar sistemleriyle olan ilişkisi çerçevesinde incelediği yerde soykütük yöntemi devreye girer. Söylemsel ve söylemsel olmayan oluşumları iktidarın teorik bağlamında incelemek, yerine söylem ile iktidar arasındaki ilişkiyi bağlamsal olarak izah eder. Nietzsche'nin soykütük kavramında olduğu gibi, iktidarın stratejik yapılanmasını, iktidar sistemlerinin söylemsel oluşumlarla ilişkisini büyük söylemlerin dışında inceler. Bu suretle kendine özgü, tekbenci ve tarihdışı, kendi kendine oluşmuş ve tamamen özgür bir bilinç olarak öznenin köklü bir eleştirisi olarak insan üzerinde hâkimiyet sahibi olan mekanizmaları her dönemin değişkenliği içinde ele alır. Arkeoloji gibi soykütüğü de, tarih-dışı, sürekli, evrensel bir alana dâhil etmek yerine, süreksizlikler, kopuşlar ve tekillikler alanına dâhil eder. Foucault, soykütük yöntemiyle iktidar biçimlerini konu alarak iktidarla bilgi arasındaki ilişkiyi açığa çıkarır. 1960'lı yıllarda bilgi sistemlerine yönelen arkeolojik yöntemini, iktidarın bilgiyle olan ilişkisine yönelen soykütük yöntemi tamamlar. Dolayısıyla, tarihsel bir düşünce sisteminin söylem sistemindeki değişiklikleri, söylem sistemlerinin hakikati üretmeleri gibi olaylar arkeolojik yöntemin etkinliğindeyken, bu söylemlerin yarattığı iktidarın ürettiği söylemleri açığa çıkarmak için söylemsel olanla söylemsel olmayan arasındaki ilişkiyi analiz eden soykütük yöntemi birbirini tamamlayan yöntemlerdir.

Foucault'nun gerek bilginin düzeni gerekse de iktidar sistemlerinin odak noktasını oluşturan iktidar ilişkilerine dair analizleri, evrensel ve zorunlu olarak kabul edilen determinist, çizgisel bir tarih anlayışının aksine, tarihsel a priorilerdir. Bu yönüyle, araştırdığı bilgi, teori, iktidar gibi kavramları, Kant'ın insan bilgisinin zorunlu ve evrensel a priorik koşullarını dönüşüme uğratar. Kant'ın tek ve değişmez bilgi anlayışını tarihsel a priorik koşullar içinde değerlendirerek epistemelerin çokluğunu ve değişebilir olmasını

Heideggerci bir çizgide dönüşüme uğratır. Böylelikle, hem teorik yaklaşımın içine düştüğü nesneleştirme, evrenselleştirme kalıplarından kurtulur hem de tarihsel olayları ve tekillikleri varoluşsal bir yaklaşımla daha ileri bir noktaya taşır. Foucault bu alanda, dönüşümün olası ve istenen sonucunu anlamak ve bu değişimin tam olarak nasıl uygulanacağını belirlemek için kendi sınırlarımızda yürütülen çalışmanın tarihsel bir araştırma alanı açmasını ister. Başka bir ifadeyle, tarihsel ontolojinin evrensel veyahut radikal olduğunu iddia eden tüm tasarımlardan uzaklaşır. Esas itibarıyla iktidar tipleri üzerinde yoğunlaşarak, mevcut sistemlerden kurtulma adına oluşturulan bütünsel programları diskürsif olmayan yapılara bağlayarak irdeler. Foucault özellikle son yirmi yılda varlığımızın ve düşünme tarzımızın, otorite ilişkilerinin, cinsiyet ilişkilerinin, deliliğin ya da hastalığı algılama biçimimizin belirli alanlarında meydana gelen çok spesifik yapısal değişiklikleri; tarihsel analiz ve pratik tutumları determinist çizgiyi saf dışı bırakarak, ilişkisiz nedenlere indirger. Bu nedenle, Foucault, kendi eleştirel ontolojimize uyan felsefi ahlakı, tarihsel-pratik düzlemin ötesine geçebileceğimiz sınırları sınınamayı ve dolayısıyla kendi aklımızda özgür varlıklar olarak sürdürdüğümüz çalışmalarını karakterize etmektedir. (Foucault, 2014, s. 189.) Pratik sistemler üç genel alanla ilişkilendirilir: şeyler üzerindeki ilişkileri kontrol etme, başkalarına karşı eylem ilişkileri, kendisiyle olan ilişkiler. Bu üç alanın her biri diğerlerine tamamen yabancı değildir. Şeyler üzerindeki kontrole başkalarıyla ilişkilerin aracılık ettiği; diğerleriyle ilişkilerin her zaman kendileri ile kurulan ilişkileri gerektirdiği veya bunun aksini de meydana getirdiği bilinmektedir. Burada özelliklerin ve karşılıklı bağımlılıkların analiz edilmesi gereken sadece üç mihver vardır: bilgi, iktidar ve etik alanları. (Foucault, 2014, s. 191.) Bu nedenle Foucault'ta özne nosyonunun ilk uğrağı bilgidir.

Foucault ve Bilgi

Foucault'ta episteme, bir öznenin, bir zihniyetin veya bir dönemin en yüksek birliğini gösterecek olan her türlü bilime katılacak bir bilgi formu veya bir rasyonellik türü değildir; muayyen dönemde bilimler ilişkisinde, söylemsel nizam düzeyinde çözüldüklerinde keşfedilebilen bağlantılar bütünüdür. İnsanın varlığını söylemsel bir bilgi nesnesi olarak belirlemesi, bilincinde bulunan belirli kavramlar altında kendi varlığını ya da davranışını temsil etmesi düşünmek anlamına gelmektedir. (Foucault, 2015, s. XIII.) En genel anlamda düşünce, düşüncelerimizin ve deneyimlerimizin usulsüzlüğünü düzenlemektir, zira insan tümüyle düzenli olması imkânsız olan bir varlıktır. Bu düzensizlik sonucunda ise benzerliklere veya özgünlüklere, aynılıklara ya da farklılıklara veya yakınlıklara göre çeşitli düzenleme ve seçme biçimleri ortaya çıkmıştır. (Burgelin, 2002, s. 77- 100), Paradigma Yayınları, İstanbul 2002, s. 79.) Bu suretle, “belirli bir zamandaki, tarihsel a-priorilerin, bilginin mümkün oluş koşullarının, düzenleme ilkelerinin kendisinde belirginlik kazandığı alana episteme” (Burgelin, 2002, s. 79.) olarak adlandırılmaktadır. Bu amaçla Foucault, *Şeylerin Düzeni*'nde, beşeri bilimleri açıklamak ve bilginin mümkün oluş koşullarını izah edebilmek için tarihsel açıklamaların kapsamını genişletir. Foucault'ya göre toplumsal yapıları, bilgi tarzlarını tarihsel koşullar üzerinden hareketle açıklamak, beşeri bilimlerin doğuşunu ve bilginin nasıl oluştuğunu açıklamak için gereklidir. Çünkü Foucault için bilgi her çağda aynı değildir. Rönesans'ın başlangıcından bu yana her çağa ait sadece en az bir episteme bulunmaktadır. Zaman dışı,

aşkın değişmeyen özler üzerinde yoğunlaşmak yerine, tarihin değişen yapısında epistemi bilginin öznesi olarak kavrar. Dolayısıyla bilgiyi (savoir), bilgi öznesinin üretimi olarak değerlendirir. Bilgiyi açığa çıkarmanın ancak bir kişinin kendisiyle yarattığı bilinç ilişkisini anlamaya çalışmakla mümkün olduğunu ifade eder. (Foucault, 2015, s. XIII.) Tarihsel koşullar üzerinde yoğunlaşarak bilginin tarihini irdeler. Önemli yapıtlarından olan *Kelimeler ve Şeyler*'de insanların merkezde konumlandığı bir düşünce tarzına karşı çıkarak bir düşünce sistemleri tarihçiliği misyonunu yüklenir. (Foucault, 1999, s. 8.) Özellikle Batı'nın üç büyük dönemine karşılık gelecek şekilde bilgi sistemlerini birbirinden ayırır. Tarihsel koşullar altında bilginin üç büyük dönemi söz konusudur: Rönesans, Klasik Çağ ve Modern Çağ. Özellikle Klasik Çağ'da (1660-1800) ve Modern Çağ'da (1800-1950), bilgi ve bilimin oluşumuna odaklanan Foucault'nun özel terminolojisinin en önemli kavramlarından biri olan bilgi (savoir), her türlü bilgiyi içerecek genişlik ve derinliğe sahip bir kavram olarak karşımıza çıkar. (Foucault, 1999, s. 8.) Böylesi bir analizle Foucault, her dönemin kendine özgü bilgi tarzları ve yapılanmaları olduğunu öne sürer. Öyle ki bilginin hangi temel üzerinde kurulduğunu, hangi dönem içinde ortaya atıldığını, düşüncenin bağlı olduğu söylemsel düzenin hangi tarihsel a-priorik yapılanmalara bağlı olduğunu araştırır.

Foucault, öncelikle Batı kültüründe neyin düşünülebilir, neyin düşünülemez olarak ayrımların yapıldığı tarihsel dönemler içindeki söylem ve bilinç öznesinin ürettiği üç evreyi birbirinden ayırmaktadır. Böylece günümüzde geçerliliği kaybolmuş olan fakat varlıkları kolaylıkla devam eden sözde bilimler olarak belirtilebilecek bilimlerin bu alanda meydana çıktığını göstermektedir. (Foucault, 2001, s. 9.) Aslına bakılırsa, bu üç döneme ait epistemin kendine özgü özelliklerini açıklayarak, bilimlerin nasıl doğduğunu tarihsel bir konjektürde inceler. Her çağın episteminin iki yönü olmakla birlikte, bu iki yön bilgileri temelinden etkiler. Bu iki yön sırasıyla genellik ve derinliktir. Genellik kavramıyla bilgilerin birliğinin yönetilmesine, derinlik kavramıyla da her çağdaki bilgi formlarının belirginleştirilmesine yönelir. Başka bir ifadeyle, her çağın bilgi formlarının birliğini yöneten bir öznel episteme tarafından belirginleştirilen bilgi sistemleri söz konusudur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Rönesans epistememesine yönelen Foucault, bu dönemin episteminin temel özelliği olarak gördüğü benzerliğe odaklanır.

XVI. yüzyılın sonuna dek Batı kültüründe kurucu bir rol oynayan benzerlik kavramı, metinlerin analizi ve yorumlanmasında büyük ölçüde egemen olmuş olan bir kavramdır. Benzerlik aynı zamanda *Kelimeler ve Şeyler*'de ifade etti üzere, semboller oyununu düzenleyen, görünen ve görünmeyen şeylerin bilgisine olanak veren ve onları temsil etme sanatını yönlendiren işaretlerdir. Benzerlik kavramı sayesinde dünya kendi etrafında dolaşmaktadır: yeryüzü gökyüzünü tekrar etmektedir, yüzler yıldızlara yansımaktadır ve bitki, insana faydası olan sırlarını gövdesinde geliştirilmektedir. Resim alanı taklit etmekte ve temsil karnaval veya bilgi olsa da yine kendini ibraz etmektedir: her dil kendi kendini ifşa etme biçimini bu başlık altına sokmaktadır ve konuşma hakkını onunla formüle etmektedir. (Foucault, 2001, s. 44.) Foucault'a göre bilgi sistemlerini ayırdığı ilk dönem olan Rönesans epistememesi, şeylerin arasındaki ilişkiyi tamamen benzerlik üzerine kurgular. Foucault, Rönesans epistememesinde dört benzerlik biçiminden bahsetmektedir. Bu benzerlik temaları insanların etraflarındaki her şeyle iletişim kurması sonucunda oluşmaktadır ve bir benzerlik, sırası geldiğinde diğer benzerlikleri doğurur. İlk benzerlik biçimi yakınlıktır. Burada mekân ve benzerlik içiçe geçer. Yakınsama göstergesi

tamamen mekân içindeki bir benzerliğe bağlıdır ve benzerlikler ittifak ve ayarlama düzleminde dirler. Şeyler birbirlerine olan yakınlıklarından ötürü içinde buldukları dünyaya kendi içlerine ait olduklarından daha çok aittirler. (Foucault, 2001, s. 47.) Dünya, şeylerin evrensel yakınlığıdır. Yeryüzünde yaratılan her şeyde, varoluş, iktidar, bilgi ve aşk tohumlarını eken bir Tanrı parçası vardır. İkinci benzerlik şekli aemulatio'dur: bu da bir tür yakınlıktır. Rekabette (aemulatio) şeyler “yer yasasından kurtulmuş olarak ve mesafe içinde hareketsiz bir şekilde oynayarak” (Foucault, 2001, s. 48.) yakınlık kurarlar. Örneğin: “Karanlık yeryüzü, yıldızların serpili olduğu gökyüzünün aynasıdır; ama bu çekişmede, iki rakip ne aynı değerde ne de eşit liyakattedir.” (Foucault, 2001, s. 49.) Benzerliğin üçüncü şekli kıyastır. Yunan bilimi ve ortaçağ düşüncesi tarafından bilinen ve eski bir kavram olan kıyas, bu iki dönemde farklı şekilde uygulanmıştır. Convenientia ve aemulatio bu karşılaştırmada örtüşmektedir. Kıyas, aemulatio gibi, benzerlikler alanında muhteşem çarpışmalar yaratır; ancak “convenientia gibi, ayarlamalar, bağlar ve eklemlerden de söz etmektedir.” Örneğin: Yıldızların gökyüzüyle ilişkisi, otların toprakla ilişkisi gibi. Dördüncü benzerlik formu sempatilerdir. Sempati (yakınlık) oyunu tarafından tedarik edilmektedir. Sempati Aynı'nın kuvvetli ve kalıcı bir şeklidir, sadece benzer biçimlerden biri değildir; asimile eder, şeyleri birbirleriyle özdeşleştirir, karıştırır, bireyselliklerini yok eder, dolayısıyla ne olduklarını bilmeme tehlikesi altına sokar. Sempati antipatiyle birlikte çalışır ve şeylerin dünyadaki hareketine yol açarak en uzaktaki yakınlaşmaları dahi harekete geçirir. (Foucault, 2001, s. 49-53) Bu çağdaki bilgi epistemesinde önemli olan şey, iki nesne arasında belirlenen ya da belirlenmeyen, ortak olan ya da olmayan nedensel fonksiyonların izahatıdır. Foucault'a göre insan bu dünyada ve ötesinde sayısız benzerlikler bulabilir. Nitekim bu benzerlikler aracılığıyla kurulan yakın bağlar üretken olmaktan çok uzaktır. Çünkü yaratılan benzerlikler bilgiyi kalabalık, etkin ve aktif olmayan bir hal içerisine sokar. Yıldızların gökyüzüyle olan ilişkisi yine yıldızların insan beyniyle olan ilişkisi veyahut insan bedeniyile bitkilerin ve hayvanların ilişkisi bilgide yığınlar oluşmasına sebep olur. Ve tek bir benzerlikten söz etmek söz konusu olmadığı gibi hiçbir benzerlikte kendi içerisinde sabit kalmaz. Sabit kaldığı tek yer başka bir benzerliğe büründüğü yerdir. Yani bir benzerliğin diğeriyle bütünleştiği yerdir.

Nitekim Foucault, ikinci evre olan Klasik Çağ epistemesinde, Rönesans'ın belirsiz ve sınırsız olan kavramlarının yerini, belirgin ve kesin sınırları olan kavramlarla değiştirdiğini ifade eder. Foucault'a göre süreksiz bir tarihsel dönem epistemesi söz konusudur. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bir tarihsel dönemden başka bir tarihsel döneme geçişte şeyler arasında aynılık yerine farklılıklar aramak gerekir. Zira Klasik Çağ epistemesinde, Rönesans epistemesiyle aynı şekilde betimlenmemesi ya da ifade edilmemesi gereken süreksizlik olgusu içinde algılanmalıdır. Çünkü Rönesans episteminin aksine Klasik dönemin epistemik unsuru, temsil kavramıdır. Rönesans'ın son evresinden 20. Yüzyılın başına kadar devam eden bu dönemde, bir düzen bilimi kurgusu, temsili analiz eden işaretlerin kuramı; aynılıklar ve farklılıkların muntazam tablolar şekline getirilmesi gibi ifadeler yerini alır. (Foucault, 2001, s. 118.)

Rönesans'ın muğlak kavramları yerine artık düzen bilgisi ile ilişkisi olan aynılık ve farklılık kavramları geçmiştir. Foucault'un kendine özgü bilgi terminolojisinde, en çok yoğunlaştığı dönemlerden birisi Klasik Çağ epistemesi olmuştur. Özellikle 1660 ve 1800 yılları arasında yazmış olduğu yapıtlar bu döneme odaklanır. Şeyler arasındaki özel

ilişkileri benzerliklere yüklemeyen bu dönemde, şeyler arasında ortak olan ya da olmayan özelliklere yönelir. Daha net bir şekilde ifade edecek olursak, Descartes'ten bu yana şeylerin ardındaki gerçeklikleri ortaya çıkaracak açık ve seçik analizlere yönelir. Daha spesifik örnekler verecek olursak, doğayı insanın daha kolay yaşayabileceği hale getirmek söz konusu olduğunda, evrensel cebir yöntemi “mathesis” uygulanır. Karmaşık doğanın deneye birlikte ya da temsiller aracılığıyla düzenlenmesi gerektiğinde, bir “taxinomia” oluşturulur. Taxinomia için de bir işaret sistemi kurulur. Kurulan işaret sistemiyle, deneysel gösterimler basit bir doğa analizine dönüştürülür. Bu sayede “taxinomia”nın tamamen “mathesis”e aktarılır. Çözümleme ve analiz aracılığıyla artık zihinsel etkinlikler benzerlik epistemisinin yerini alır. Çünkü ampirik bir mekânın olasılığı, bir bilginin çözülmesini gerektirir. Varlığın saklı belirsiz sürekliliğinin süreksiz temsillerin zaman sınırı tarafından nasıl yeniden yapılandırılabilceğini göstermesi gereken bir analize yol açar. Klasik çağda ifade edilen bilgilerin kaynağını sorgulama ihtiyacı, burada ortaya çıkar. Rönesans'ta bilgilerin kaynağını oluşturan benzerlikler yerini analiz ve çözümlemeye bırakır. Çünkü bu çağda analizler, Aynı'nın deneyi olarak değil, Düzen'in kuruluşu olarak sunulan bilginin sonucuna varmak için talep ettikleri şeye eklenmiştir. Dolayısıyla Klasik epistemin hesaplanabilir düzenin bilimi olarak, bir mathesis ve ampirik bir düzen kuruluşunu analiz eden bir oluşumu vardır. Foucault'ya göre temsil, “oluşu” meydana getirir. Bir yandan, semboller olası süreçlerdeki “özdeşlikler ve farklılıklar” için kullanılır; diğer yandan, şeylerin benzerliği ve hayal gücünün rotasyonu ile kademeli olarak terk edilen işaretleri analiz etmek için uygulanır. Bu dünya hesap ve oluşumlarla sınırlanmış bir temsiller tablosudur. Bu özdeşlikler ve farklılıklar artık temsillerin üzerine rahatça çizilebilir. (Foucault, 2001, s. 118-121.) O halde Klasik çağ epistemisi mathesis, taxinomia ve oluşum kavramları üzerinde bir temsiller sistemi ortaya koyar. Bilgi formunu tanımlayan bu ağ, özdeşlikleri ve farklılıkları temel bir çözümleme içerisine sokar.

Bütün bunlar Klasik dönemin doğa bilimleriyle karakterize olmuş varlık yasalarını ve aynı zamanda bu varlık yasalarının tanınmasını sağlayacak şartları meydana getirir. Bu bağlamda Klasik epistemin akli, yasaları oluştururken bilimsel düzen üzerinde yoğunlaşan, soyutlayan ve evrenselleştiren bir yapı biçimine bürünür. Foucault'a göre doğa tarihi de bu tablo üzerine kurulur. Doğaya ilişkin kavrayışta matematikten, denklem biliminden yararlanan, özdeşlikleri ve farklılıkları inceleyen bir tablo oluşturulur. İşaretler, mekânsal eşanlılık içinde birer sözdizimi olarak ortaya çıkar. Nesnelleştiren, soyutlayan ve evrenselleştiren bu epistem, birbirini izleyen temsil zincirleri dâhilinde tarafsız bir yaklaşım gündeme getirir. Öyle ki, Klasik çağda genel dilbilgisi, birbirini izleyen temsil zinciri dâhilinde, varoluş ve birlikte varoluş iddiasını, temsil edilenlerin genelliğinde ve şeyler arasındaki derinlikli bağda arar. Bu sayede dilin nasıl birleştirilebileceği temsil yoluyla ifade edilir. Şeylerin temsile nasıl sunulacağı, nasıl daha derinlemesine olumlu bir şekilde, hangi koşullar altında, hangi gerekçelerde ve hangi sınırlar dâhilinde ortaya çıkabileceği sergilenir. Foucault'a göre oluşturulan temsil teorisiyle, aslında insanın tarihsel bir dönemden başka bir tarihsel döneme geçişteki geleneklerle oluşturulan söylemsel analizler yaratılır. (Foucault, 2001, s. 469.)

Temsil, söylem teorisi olduğu için bir bilgi teorisi olarak değer elde etmektedir. Doğabilimleriyle karakterize olunan söylem teorisi, cansız nesnelere yönelik söylemlerini canlı varlıklara yöneltmeye başlar. Klasik epistemin belirleyici tavrı yerini 18. yüzyılın

sonunda, 19. yüzyılın başında, “modern” bir episteme bırakır. Modernite ile birlikte artık tüm bilgiler insanın varlığı ile olanaklı hale getirilmiştir. Modern epistemenin temelinde insan kavramı vardır. Artık Klasik epistemdeki doğa söylemi yerini insana bırakmıştır. Klasik epistemin, bir temsil teorisiyle artık süreklilik içinde olmadığı ândan itibaren tutarlı ve düzenli doğa telakkisi yerine modern epistemin tutarlı insan telakkisi geçmiştir. Kant’tan bu yana felsefenin artık epistemik eğilimi insan odaklı olmuştur. Foucault buradan kendisine bir sonluluk analitiği yaratır. Böylece epistem, bir yandan temsili dilbilgisi biçimlerinin ampirik bir bilgisine dahil olur diğer yandan bir “sonluluk analitiği” biçimine bürünür. Foucault’ta sonluluk analitiği insanın hem belirlenmiş hem de bu belirlenmişliğin ışığında var olması anlamına gelir. Bu analiz, insanın hiçbir zaman çağdaş olmadığı bu kökenin hem ondan nasıl uzak olduğunu hem de kaçınılmaz bir şekilde kendisine sunulduğunu gösterir. (Foucault, 2001, s. 473.) Yani insanı hem özne hem de nesne olarak konumlandıran Modern epistemin bir eleştirisidir. Foucault, farklılıklar üzerinden aynı fikrine geçişi ifade ederken, diyalektik ve süreklilik kavramlarından kaçınır. Varlığı, sınırlı ve sonlu alanlarda idrak etmek için aşkın metafiziki alandan çıkarak modern epistemi, insanı ele alan üç farklı kısma ayırır. İlk aşamada matematik ve fiziksel bilimleri temele alacak şekilde Kant’tan bu yana bilginin imkânı probleminde tartışılan aşkın bir özne ile bilimsel bilginin nesnesi olan özne arasındaki ayırımıdır. İkincisi ise süreksiz ama benzer yönleri düzenleyen bilimlerdir. İnsan bilimleri, insana verili pozitiflik kapsamında olduğu şeyle yaşamın ne olduğu ve çalışmanın niteliği ve yasalarının ne olduğunu bilme fırsatı veren şey arasındaki analizdir. (Foucault, 2001, s. 493.) Düşünen özne ile düşüncenin nesnesi arasındaki bölünmeye yapılan vurgudur. Üçüncüsü Aynı’yı incelemeye yönelik düşünce yapısıdır. Foucault’a göre, insan bilimleri, biyoloji, ekonomi ve filoloji, insanın varlığından yaratıcı olanı ayıran mesafeyi işgal etmektedir. Dolayısıyla, insan bilimlerini insan cinsinde, karmaşık organizmasında, biyolojik mekanizmaların davranış ve bilincinde içselleştirilmiş bir uzantısı yapmak yanlış olur; ekonomi ve dilbilimi insan bilimlerine mevzilendirmek de daha az yanlış değildir. Gerçek durumda, insan bilimleri, onları insanın öznelğine içselleştirdikleri için bu bilimlerden daha büyük bir ölçekte bu bilimlere dâhil olmazlar. Her ne kadar beşeri bilimler bu bilimleri temsil boyutunda yeniden ele alsalar da, onları kendileri olarak kabul ettikleri, oldukları gibi değil, temsil ettikleri mekanizmalar olarak gördükleri şey olarak sorgulamaktadırlar ve bundan sonra, onların ne olduğunun temsili olan şeylerin nasıl doğduklarını ve sergilenebileceklerini gösterirler. Foucault’a göre bunun sonucunda klasik söylem ve modern düşünce arasında süren insanın varoluş durumu hakkındaki çatışma, artık anlaşılabilir duruma gelmiştir. Bu aşamada insan varlığının analitiği ortaya çıkmıştır. (Foucault, 2001, s. 493.)

İnsan varlığının analitiği, ancak temsilin söylem analizinin çözümlenmesi, nakledilmesi ve tersine çevrilmesinden sonra mümkün olmuştur. Foucault bu açıdan, çağımızda birliğin ve varlığın gizemi içinde ortaya çıkan dilin, bu şekilde tanımlanan ve yerleştirilen insan varlığına tehdit oluşturabileceği tahmin eder. Çünkü insanın varlığı süreksizlik ve farklılık olmadan düşünülemez. Gerek insan, gerekse insanın kullandığı dil, bir kültür içerisinde ortaya çıkan ve yok olan olaylar ve olayların sürekliliği olgusunda yitirmeye meyleder. Foucault insanın yiteceğine dair hipotezi bazı şair ve romancılara dayanarak benzer çerçeveleri kendi görüşlerini sağlamlaştırmada kullanır. Özellikle bu

çerçevede, edebiyatta formalizmin gelişimi ile yazarın eserde ortadan kaybolması durumunu ifade eder. Aslında öznelliğe atfedilen bir dil yoktur. Daha çok tarafsız ve evrensel bir sözcüğe karşılık gelecek bir kullanılır. Yaratıcısı bilinmeyen bir söylem nosyonu yaratılır. Bu bağlamda “Düşünüyor değil, düşünülüyorum; konuşuyor değil, konuşuluyorum; edimde bulunuyor değil, edimde bulunuluyorum.” (Paras, 2016, s. 23).

Sonuç

Bundan dolayı Foucault, tarihsel araştırmalar kapsamında öncelikle toplumsal pratiklerle birlikte bilgi (savoir) alanlarının tarihini (Foucault, 2007, s. 165.) sunmaktadır. Özellikle 1970’li yıllarda söz konusu bilgi alanları ve söylem analizlerini araştırma konusu yapar. (Bkz. Foucault, 1993 s. 27.) Medeniyet tarafından koruma altına alınmış, toplumsal-kültürel yapıların içinde ortaya çıkan ifadeleri, şeyleri ve olayları, söylemsel oluşumlar olarak değerlendiren bir bilgi arkeolojisi geliştirir. Foucault, bir zamanda toplanan söylemlerin ve ifadelerin hikâyesini yine bir zamanlar geliştirilen genel teorilerin ve olası uygulamaların arkeolojik bir analizini yapar. Foucault, arkeolojinin söylemlerini arşiv içinde özelleşmiş uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Söylemsel oluşumları ve ifadeleri aşan alanı, genel teorileri ve olası uygulama alanları üzerine yapılan analizi arkeoloji olarak adlandırır. İfadelerin bir kültürde ortaya çıkışını ve ortadan kalkmasını tanımlayan, şeylerin ve olayların devamlılığını, paradoksal varlığını, belirleyen kurallar oyununa “arşiv” adını veren Foucault, bilgiye dâhil olan her biri ayrı bir ifade dizisine sahip olan söylemsel oluşumları, pozitiflikleri, ifadeleri, oluşum koşullarını, belirli alanları ortaya çıkarır. Bu Foucault için bir arşiv çalışmasıdır. Söylemsel oluşumları ve bu oluşumların ortaya çıkış koşullarını arşivci bir edayla inceler. Çoğu zaman normal ve patolojik kavramalarının tarihsel olarak değişken, politik ve değer yüklü yönlerine yönelir. Bu sayede epistemolojiden soy kütüğe doğru giden bir bilgi arkeolojisi sunar. Ve bu bilgilerin Batı’nın söylemsel oluşumlarına ya da söylemsel olmayan oluşumlarına, ifade-içerik biçimlerine ya da görünen ve görünmeyen bilgi formlarına karşılık geldiğini düşünür. (Deleuze, 2002, s. 69.) Her iki taraf içinde yani söylemsel olan formlarla söylemsel olmayan formlar arasında Foucault açısından söylemsel bir ilişki söz konusudur. Öznenin söylemlerinin çeşitliliğinde işgal edilen koşulları ve işlevleri, varoluşu kendisine bir problem olarak ortaya koymuş olan Heideggerci bir yaklaşımla izah eder. Çünkü kendini sorgulamada özne kavramı, otoriteyi sorgulayan özgürleştirici gücü kendisinde barındırır. Özellikle Nietzsche’nin soykütük kavramından hareketle, rasyonelliği insanlığın gayesi haline getiren ve düşüncenin bütün tarihini bu rasyonelliğin korunmasına, bu gayenin devam ettirilmesine ve hep bu temele doğru zorunlu olan dönüşe bağlayan bir ilk temel araştırması yapar. Foucault, Nietzscheci soybilimi benimseyerek özerk söylem yanılmasından kaçır. Ebedi hakikat, aşkın gerçeklik gibi Nietzsche’nin eleştirdiği söylemleri zorla empoze edilen bir yorumlar ağı olarak görür ve soykütüksel bir analizle varoluşsal, tarihsel ve dilsel bir analiz yapar. Kapalı önkabulleri tarihsel imkânları içerisinde irdeler. Böylelikle Foucault, farklı dönüşüm düzeylerini göstermek için genel ve boş değişim kategorisini askıya alarak, her bir söylemsel pratikte, kendine özgü birikme, dışarı atma, tekrar aktifleştirme yasalarını, orijinal üretim formlarını ve çeşitli ardışık dönüşlerle ilgili özel bağlanma formlarını tanımlamak için tek tip bir “zamansallaştırma” şeklini reddeder. (Foucault, 1999, s. 255.) Tarihi bir süreksizlik içinde analiz ederek,

söylem nesnesinin oluşması için gerekli olan şartları ve “benzerlik, yakınlık, uzaklık, farklılık, dönüşüm” gibi bağıntıları arkeolojik bilgi sistemlerine dönüştürür. Felsefi düşüncede söyleme ait gerçeklikleri, bilgi ve teorinin tarihsel a priorilerini ve bu a priorilere ilişkin koşulları analiz eder. Bu nedenle Foucault kurucu özne temasının, söylemin gerçekliğini daraltabileceğini düşünür. Kurucu özne, dilin boş kalıplarını doğrudan niyetleriyle doldurmaktan sorumludur, tarihin ancak sonradan açılabilceği ve tüm bilimlerin, tümdengelimli bütünler sonunda kendi temellerini bulacakları anlamının ufkunu belirleyecek olan da budur. Kurucu özne, anlamla ilgili işaretler, harfler kullanır. Fakat onları göstermek için özel söylem ısrarından geçmek zorunda değildir. Böylece Foucault, tarihe ait molalar, sınırlar, inişler ve çıkışlar, birlikler, kopuşlar gibi varsayımları problematik olarak yeniden inceler. Foucault, bu perspektifte yeni bir tarih anlayışı geliştirir. Şimdiye kadar, araştırma konusu olan birbirini izleyen çizgisel tarih anlayışının aksine, bilgiyi konu alan arkeolojik tarihi araştırmayı kullanarak, özü itibarıyla determinist nesnel bir teorinin evrensel ve zorunlu dayanağının koşullarını yerinden eder. Bu sayede söylem sistemlerindeki değişmelere, süreksizliklere, kopuşlara vurgu yapar. Foucault'nun hedefi hiçbir teleolojinin geçersiz kılamadığı süreklilik içinde tarihi incelemektir. Aşkın bir yapının evrensel ve zorunlu a priorilerinden ziyade tarihin gelişmesine izin vererek tarihsel a priorilerden söz eder.

Kaynaklar

- Baudelaire, C. (1965). *The Painter of Modern Life and Other Essays*, (Ed. and Trans. Jonathan Mayne), London: Phaidon, 1965.
- Bidet, J. (2016). *Foucault'yu Marx'la Okumak*, çev. Zehra Cunillera, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Burgelin, P. (2002). “Bilginin Arkeolojisi”, Urhan, Veli- Gündoğdu, Hakan, “(Derleme ve Tercüme) *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*”, *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Cevzici, A. (2011). *Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayıncılık, İstanbul.
- Deleuze, G. (2002). *Yeni Bir Arşivci*, çev. Veli Urhan, Hakan Gündoğdu, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Foucault, M. (2007). *Büyük Kapatılma*, çev. Işık Ergüden, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1993). *Ders Özetleri 1970-1982*, çev. Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*, çev. Osman Akınhay, Ed. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2015). *Öznenin Yorumbilgisi*, çev. Ferda Keskin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. Gutma, H. Hutton, P. H. (2001). *Kendini Bilmek*, çev. Gül Çağalı Güven, Om Yayınevi, İstanbul.
- Harvey, D. (2006). *Postmodernliğin Durumu: Kültürel Kökenlerin Değişimi*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul.
- Paras, E. (2016). *Öznenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna*, çev. Yunus Çetin, Kolektif Kitap Bilişim ve Tasarım Ltd. Şti., İstanbul.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü*, çev. Veli Urhan, Say Yayınları, İstanbul.
- Urhan, V. (1999). “Sunuş”, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, İstanbul.

